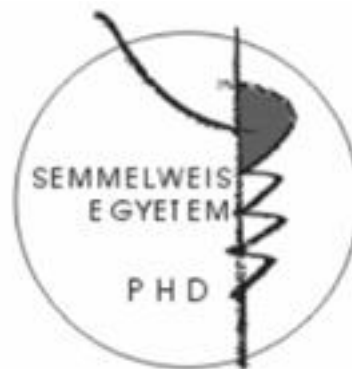

Nukleinsav alapú diagnosztikai módszerfejlesztés a molekuláris patológiában

Doktori tézisek

Becságh Péter

Semmelweis Egyetem
Patológiai tudományok Doktori Iskola

Konzulens: Dr. Rásó Erzsébet tudományos főmunkatárs, Ph.D.

Hivatalos bírálók: Dr. Tímár Botond egyetemi adjunktus, Ph.D.
Dr. Kis Zoltán osztályvezető, Ph.D.

Szigorlati bizottság elnöke: Dr. Lakatos Péter egyetemi tanár, Ph.D.
Szigorlati bizottság tagjai: Dr. Patócs Attila egyetemi docens, Ph.D.
Dr. Szentirmay Zoltán főorvos, Ph.D.

Budapest
2014

1. Bevezetés

Molekuláris patológia

Napjainkban a patológia diagnosztikai palettájának egyre inkább szerves részévé válik a molekuláris technológiákon alapuló molekuláris patológia. A molekuláris patológia ötvözi a klasszikus szövettan és a molekuláris biológia módszereit és eszközeit. A nemrég még a molekuláris biológiai alaputatásokat, a molekulák szintjén megvalósuló mechanizmusok feltárását célzó módszerek ma már a mindennapi patológiai gyakorlatot szolgálják. Ennek előfeltétele, hogy a vizsgálatokat szigorú szakmai kritériumoknak megfelelő sztenderd protokollok szerint kell elvégezni. A diagnosztikus, prognosztikus és terápiás molekuláris célpontok drámai gyorsasággal növekvő száma miatt a módszerfejlesztés fontos eleme a fiatal molekuláris patológiának.

A tumorképződés folyamata

Weinberg és munkatársai 2000-ben hat pontban foglalták össze a tumorok főbb jellemzőit. Nevezetesen:

1. Függetlenség a növekedési faktorok jelzéseitől.
2. Függetlenség a növekedést gátló jelzésektől.
3. Végtelen osztódási képesség.
4. Az apoptózis kikerülésének képessége.
5. Az angiogenezis, érképződés folyamatos biztosítása.
6. Szövetekbe történő behatolás (invázió) és az áttétképzés képessége.

2011-ben a szerzők újraírták a listát és kibővítették a következőkkel:

7. Az immunrendszer hatásainak kikerülése, kiiktatása.
8. A gyulladási reakció jelenléte.
9. A genomi instabilitás fenntartása és továbbfejlődése.
10. Szabályozatlan metabolizmus, hypoxia és anaerob környezet jelenléte.

Ez a feltételrendszer egy, az időben és térben komplexen változó molekuláris mátrix eredményeképpen jön létre, ahol az egyes molekulák módosulásai (kis- és nagyléptékű egyaránt) a pillangóeffektus következtében kihatnak a teljes rendszerre. Mivel egyes

molekuláris változások (akár fiziológias akár patológias jellegűek) teljesen új funkciók ellátására teszik képessé az adott molekulát és ez a jelenség képezi a daganatos evolúció alapját. A funkciók kódolása alapvetően a genomban, a sejt genetikai állományában történik és ezen belül szabályozott. Léteznek olyan kódolt eltérések, öröklött mutációk, variációk, amelyek növelik a tumor kialakulásának kockázatát az egyénben. Ha az ellenőrzésben szerepet játszó molekulák nem hajtják végre a feladatukat, akkor bármilyen eltérés kialakulása esetén a sejt elkerülheti az apoptózist és továbbörökítheti a potenciálisan függetlenséget biztosító új tulajdonságot. Az előzőekben említett történések egy instabil genomszerveződés irányába mutatnak. A folyamat végigkísérhető a tumor kialakulásától és molekuláris profilozással az egyes állomások, lehetséges útvonalak is leírhatók. Azonosíthatók az egymást követő lépések, az, hogy hogyan követték egymást az eszközök aktiválásai, csendesítései. Ezek a genomi folyamatok, de nem ez a teljes eszközkészlet. További variációk generálódhatnak a transzkripció és a transláció során is is. A funkció megjelenéséhez ez közelebb áll és nem igényli a genom változtatását. Hatékony eszköz lehet, akár sokszorosán eltérő funkciók kialakításához a másolt pre-mRNS target alternatív hasítási fragmentjeinek, úgynevezett „splice variánsainak” létrehozása. Az eredeti 10-es listát biztosan kibővíthetjük az abnormalis splicing jelenlétével is.

2. Célkitűzések

A molekuláris biológiai kutatások és a molekuláris patológia diagnosztikai algoritmusában egyaránt fontos szerepe van a nukleinsav sorrend eltérések pontos kimutatásának. Ez a feladat genomi és transzkriptomikai szinten is fennáll. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy számos ilyen kérdést csak igen nagyszámú minta alapján nyert mérési eredmény statisztikai kiértékelésével tudunk megválaszolni. Ez a feladat technikailag a felhasználó szintjén könnyen kivitelezhető, de nagyon megbízható méréseket igényel. Ennélfogva a molekuláris biológiai/patológiai kutatások és az esetek egy jelentős hányadában erre alapozott diagnosztikus munkák kevésbé látványos, de kétségtelenül fundamentális része a metodika kidolgozása. Munkám során DNS és mRNS szinten vizsgáltam két olyan alapvető problémát, amelyek közül az egyik már napi rutin szintjén is megoldást igényel, míg a második, bár még a kutatás stádiumában van, de napról napra nyilvánvalóbbá válik, hogy hamarosan szerepet kap a mindennapi orvoslásban is.

- Genomi szinten felmerülő kérdés és igény a DNS báziscseréinek (SNP/mutáció) és kisebb léptékű delécióinak egy rendszerben történő szűrése nagyobb számú mintán nagy megbízhatósággal. Számos bevezetett módszer párhuzamos vizsgálatát végeztem el egy olyan modellen, amely erre optimálisnak bizonyult. Nevezetesen a humán C-Kit gén 11-es exonján, amely érdekes (de nem egyedülálló módon) egy rövid tartományban felvonultatja az egyszeri nukleotid cserék, triplétt kiesések és rövidebb hosszabb deléciók egész sorát, melyek ideálisak a technika tesztelésére.
- Az mRNS szintű munkában adott molekula alternatív splice variánsainak azonosítására alkalmas eljárások kidolgozása volt a cél. A modellként szolgáló molekula a humán CD44 volt, amelynek a variábilis régiójában található 10 variábilis exon potenciálisan több száz izoforma megjelenését teszi lehetővé. Célkitűzésem volt, hogy az izoformák azonosítására kialakított, az újgenerációs szekvenáláson alapuló módszer kidolgozásával a humán melanómák és kolorektális tumorok esetén segítsem eldönteni, hogy létezik-e tumortípus-specifikus CD44 splice-mintázat és ha igen annak melyek az adott tumortípusra jellemző izoformái (tumorspecifikus izoforma lajstrom generálása).

3. Anyagok és módszerek

Valós idejű PCR, szaturáló festékekkel, HRM analízissel

A munka során alkalmazott módszerek mind PCR-en alapuló technikák voltak. A C-Kit gén 11-es exonjának rendkívül változékonnyal eltéréseinek kimutatását úgynevezett nagy felbontású olvadás görbe analízissel valósítottam meg (High Resolution Melting Curve Analysis, HRM).

A PCR hez használt primerekkel az eltérés típusának jelenlététől függően, körülbelül 135 és 171 bp tartományba eső cél régiót sokszoroztam fel.

A beállítást és a végső módszert a *LightCycler 480* berendezésen hajtottam végre (Roche Diagnostics GmbH, Mannheim).

Rekombináns PCR

A pozitív, mesterséges kontroll fragmentek előállítására rekombináns PCR technikát alkalmaztam. Az eljárás során a variáns motívumokat átfedő és hosszú PCR primerekkel sokszoroztam fel, majd egy külön PCR reakció során hozzá amplifikáltam a konstans végeket. Így előállítottam a normál PCR primerekkel sokszorozható variáns bázist a próba alapú technika analitikai teszteléséhez.

Valós idejű PCR próba jelöléssel

A valós idejű PCR reakciókat három különböző stratégiával detektáltam. A pozitív kontrollokban található négy alrégióknak megfelelően, három és négypróbás rendszereket állítottam be. A három stratégia sorrendben a következő volt: „simple” próba jelölés három próbával, „*Taqman*” próba jelölés három és négy próbával, és végül „unlabeled” próba detektálás HRM festék és jelöletlen próba alkalmazásával

Valós idejű PCR kísérlet

A különböző detektálási stratégiák optimalizált protokollja a következő rendszer szerint állt össze. A „simple” próba rendszerhez a *LightCycler* 480 genotyping mastert használtam (Roche Diagnostics GmbH, Mannheim) asszimetrkus primer koncentráció jelenlétében. A jelöletlen próbákhoz használt *LightCycler* HRM master –hez (Roche Diagnostics GmbH, Mannheim) szintén asszimmetrikus primerkoncentrációt állítottam be. A *Taqman* próbás rendszerekhez *LightCycler* probe mastert (Roche Diagnostics GmbH, Mannheim) és azonos primer koncentrációt alkalmaztam. A végtérfogat 30 μ l volt és az aszimetria 5 μ Mol forward és 10 μ Mol reverse primer (Metabion GmbH, Martinsried) koncentrációt biztosított a simple és unlabeled próbák esetében, 5 μ Mol-t pedig a *Taqman* probe- alapú reakcióban mindkét primerre. A próba koncentrációk a simple, unlabeled és *Taqman* próbáknál azonosak, 5 μ Mol-osak voltak. A *Taqman* próbás rendszer többszínű mérés volt, azaz mind a 3 próbát tartalmazta ebben a koncentrációban, de egyenként különböző jelöléssel.

A MgCl₂ koncentráció titrálás után 3mMol volt a simple és unlabeled próba esetében. A *Taqman* próbás rendszer nem igényelt hozzáadott magnéziumot a mastermix saját, beépített mennyiségén felül. A reakciót *LightCycler* 480 (Roche Diagnostics GmbH, Mannheim) rendszeren végeztem, TD PCR programmal.

Alternatív splice variánsok újgenerációs szekvenálása

A CD44 variánsokat újgenerációs szekvenálási technológiával határoztam meg. A mérés a Roche 454 klonális szekvenátor, *GS Junior* berendezésén (Roche Diagnostics GmbH, Mannheim) történt. A folyamat négy elkülöníthető részből áll. A könyvtárkészítésből, a klonális sokszorozásból, a szekvenálási reakcióból és végül a kiértékelésből.

RNS izolálás és átírás

Az irányított humán CD44 alternatív splice variánsokat teljes RNS izolátum, átírt és PCR-el sokszorozott, majd tisztított termékéből mutattam ki. A folyamat eddig a pontig a SE 2-es patológia intézet tumorprogressziós csoportja által végrehajtott lépésekből állt.

A teljes RNS frakciót felnőtt scid egér xenograft, sejtvonal tumorok friss fagyasztott szövetmintáiból izolálták vissza. A beültetett sejtvonalak colorectális HT25 (M. Hendricks, Iowa), HCT116 (ICLC HTL95025), HCR31 és melanóma HT199, A2058, WM983B sejtvonalak voltak.

Könyvtárkészítés az újgenerációs ampikon alapú, klonális szekvenáláshoz

A könyvtárkészítési eljárás célja, hogy a szekvenálendő DNS fragmenteket a sztenderd újgenerációs munkafolyamat, bemeneti kémiai igényeihez igazítsuk. Az ampikon szekvenáláshoz az átírt cDNS frakciót CD44 specifikus primer párokkal sokszoroztuk fel.

Az újgenerációs szekvenálás során a bemeneti nukleinsav darabokat univerzális PCR reakcióban, gyöngyfelülethez rögzítve darabonként elkülönítve felsokszoroztam. A kapott, gyöngyfelülethez rögzített darabonként identikus klón szekvenciák bázis sorrendjét, reakcióterenként elkülönítve, piroszekvenálással meghatároztam.

A sejtvonal mintákból származó termékeket MID-ekkel azonosítottam.

Klonális szekvenálás GS 454 rendszeren.

A szekvenálási reakció egy picotiter plate-ben zajlik. A keletkező kameraképeket a program automatikusan lineáris szekvenciaisorrendé konvertálja bináris állomány formájában, minőségi adatokkal együtt. A minőségi beállításoknak megfelelően egy szűrést követően a leolvasások kinyerhetőek. A leolvasásokat MID-ekre, azaz azonosítókra szedtem, majd FASTA formátumba hoztam, a gép saját programjának segítségével. A FASTA állományokat adott exon motívumok keresésével – fishing -

kombinációkat tartalmazó állománnyá alakítottam és a kapott sorrendeket darabszámuk és megbízhatóságuk alapján szűrtem. A megbízhatóságot az adott leolvasások azonosítói alapján a gép saját programjában, a flowgramm, azaz az adott szekvenálás jelsorozatainak a vizsgálatával végeztem el.

4. Eredmények

A HRM mérés során, sikeresen *csoportokba lehetett rendezni* a különböző jellegű DNS szintű eltéréseket hordozó mintákat. *Jól látszottak a normáltól egyértelműen eltérő szétolvadási karakterisztikák.*

Az SNP-t tartalmazó szekvenciák szétolvadása jellegzetes csúcsot mutattak függetlenül az eltérés pozíciójától, lényegében megőrizve az eredeti olvadáspont értéket. A delécióknál a szétolvadás eleje gyorsabb és így nagyobb különbséget látunk. Ez a különbség annál hosszabb úton volt látható minél hosszabb volt a deléció.

Próba alapú valós idejű PCR

Az unlabeled és simple próba rendszerek amplifikálást követő olvadáspont analízis el egymástól jól elkülönülő értékeket adtak. Az olvadáspont értékek - az első próbától a harmadik próbáig - és azoknak az elmaradásai a következőképpen alakultak. WT:67,2°C; 63,9°C; 63,3°C - DEL1:---; 63,9°C; 63,3°C - DEL2:---;---;63,3°C - DEL3:67,2°C; ---; 63,3°C -DEL4:67,2°C; 63,9°C; --; DEL12: --; --; 63,3°C - DEL123: --; --; 63,3°C - DEL1234: --; --; --; - 1ACC: 65,4°C; 63,9°C; 63,3°C - 2TTG: 67,2°C; 61,4°C; 63,3°C - 3GGA: 67,2°C; 60,8°C; 63,3°C - 4CCA: 67,2°C; 63,9°C; 61,5°C - 1234ACCTTGGGACCA: 65,4°C; 58,4°C; 61,5°C.

Mindkét módszer alkalmas a vad típus elkülönítésére a rövid és hosszabb deléciók kimutatására olvadási érték eltolódásával.

A hidrolízis próba rendszerénél minden régióra kaptam igen/nem választ, amit az amplifikálási görbén túl, végpontos genotipizálással tudtam kimutatni színpáronként. A detektáló csatornák függvényében először az 510nm-es és a 610nm-es emisszió grafikonját vizsgáltam. A DEL3, 2TTG, 3GGA, tripllett eltéréseket hordozó minták 510nm-es erős emisszióval, a DEL1, 1ACC tripllett eltérést hordozók 610nm-es emisszióval és a WT, DEL4, 4CCA, eltéréseket hordozó mindkét csatornán jelet adó minták szintén külön csoportokba kerültek. Az 510nm-es és a 645nm-es csatornák függvényében a DEL4, 4CCA elkülönült a 645nm-es emissziótól és a DEL1, DEL2, DEL12, DEL123, 1ACC 645nm-en adott magas értéket. A WT, DEL3, 2TTG, 3GGA mind 510nm-en, mind 645nm-en adott jelet, így itt is három csoport volt látható.

A CD44 alternatív splice variánsainak azonosítása

Az azonosított exon kombinációk a minőségi szűrést követően álltak elő. A szekvenálások egyedi szignál minőségei a flowgramm alapján, a konszenzushoz való hasonlítással jól vizsgálhatóak. *Az exon kombináció jelenléteket szekvencia átfedés illesztéssel lehetett azonosítani.*

A minőségi szelektálást követően, a következő exon kombinációkat kaptam eredményül (a CD44 cDNS szekvenciában : exon1 = v1, exon10 = v10, exon a= v1 előtti szakasz, exon b = exon 10 utáni szakasz): exon1,exon8,exon9,exon10;
exon8,exon9,exon10,exonb,exon3; exona,exon1,exon6,exon3;
exona,exon1,exon4,exon5; exona,exon1,exonb; exona,exon1,exona;
exona,exon1,exon6,exon7; exon3,exon3,exon4,exon5,exon6;
exona,exon1,exon8,exon9; exon1,exon2,exon3; exona,exon1,exon2,exon3;
exon3,exon8,exon10,exonb; exon3,exonb; exona,exon1,exon3,exon4,exon5;
exon3,exona,exon1,exonb; exona,exon1,exonb,exon3;
exona,exon1,exon3,exon6;exona,exon1,exon3,exon3;exona,exon1,exon3,exon4;
exona,exon1,exon3,exon8; exon2,exon3,exon4,exon5,exon6; exona,exonb;
exona,exon1,exon3,exonb; exon3,exona,exon1,exon3; exon3,exon6;
exon3,exona,exon1,exon6; exon3,exon3; exona,exon1; exon1,exon8,exon9,exonb;
exona,exon1,exon8,exonb; exon6,exon7,exon8,exon9,exonb; exon4,exon5,exon6;
exon1,exon8,exon9,exon10,exonb; exon3,exon4,exon5,exon6,exon7;
exon3,exon4,exon5,exon6; exon3,exon8,exon9,exonb; exona,exon1,exon10,exonb;
exona; exona,exon1,exon8,exon9,exonb; exon3,exon4,exon6; exon3;
exon1,exon3,exon4,exon5; exon1,exon3,exon4,exon6; exona,exon1,exon6;
exon8,exon9,exon10,exonb; exona,exon1,exon3; exona,exon1,exon2;
exon1,exon3,exon4,exon5,exon6; exon1,exon3; exon1,exon6, exon1,exon10,exonb;
exon3,exon5,exon6; exon1,exonb; exon1,exon4,exon5,exon6;
exon6,exon5,exon4,exon3,exona,exon1; exon3,exon8,exon9,exon10;
exona,exon1,exon8,exon9,exon10; exon3,exon7,exon8,exon9,exon10;
exon3,exon10,exonb.

A CD44 alternatív splice variánsainak tumorspecifikus mintázata

A SE 2. sz Pathológiai Intézet Tumorprogressziós Laboratóriumának munkacsoportja a fentiekben részletezett módszer alapján teljessé tette több, genetikailag eltérő humán kolorektális tumor és melanóma CD44 alternatív splice variánsainak listáját és összevetette azt számos más humán tumor CD44 ASP-ével (alternative splice pattern).

Az eredmények azt mutatták, hogy létezik egy tumor típusra jellemző alternatív splice mintázat, amely kvalitatívan stabilnak bizonyult a tumorprogresszió során is. Ugyancsak eltérőnek bizonyult ez a mintázat a tumor kiindulásául szolgáló szövettípusnál fellelhető CD44 mintázattól (amely az esetek jelentős hányadában gyakorlatilag nem is expresszálta az alternatív exonokat).

A jelenség bizonyítani látszik azt a feltevést, hogy az alternatív splicing szerepet játszik a tumorok kialakulásában/túlélésében, jóllehet a mintázat kialakulásának módja egyáltalán nem ismert.

5. Következtetések

A választott *HRM jelölésre épülő valós idejű PCR módszer képes széles spektrumban kimutatni a legváltozatosabb eltéréseket, tehát minőségi érzékenysége, azaz a variációk jelenlétének detektálása rendkívül jó*. Felbontását tekintve megállapítható, hogy az eltéréseket jellegüknek megfelelően eltérő szignál típusal mutatja ki, de *genotipizálásra nem alkalmas*.

A célzott, próba alapú, szekvenciaspecifikus detektálás két alkalmazott formája közül, a *Taqman próbás rendszer képes adott szekvencia jelenlétére igen/nem választ adni. Nem képes azonban a tervezetten várt eltéréseken túl mást genotipizálni*.

A simple próba, hyprobe és unlabelled próba rendszerek *előre nem sejtett eltérés jelenlétét az olvadáspont értékével képes detektálni. Kontrollokkal való beállítást követően genotipizálásra alkalmazhatóak*.

A jelöletlen próbák olcsóbbak, de jelszintjük nem elég magas és így felbontóképességük alacsonyabb, fókuszált HRM analízisre alkalmasak. *Diagnosztikai feladatra a Taqman próbás és a simple próbás rendszer is használható*.

Az mRNS szintű eltérések, főként a splice variánsok jellemzője a szekvencia kombinációk heterogenitása. Ezeknek *a variációknak a felderítésében a leghasználhatóbb eljárás a hosszú leolvasással működő, klonális szekvenálással meghatározott, cDNS minták célzott PCR termékeinek vizsgálata*. Az eljárás *nem használható kvantitatív kérdések megválaszolására, de mintázat, profil összetétel, arányeltolódás, variáns kiesés, eltűnés igazolására nagy biztonsággal bevethető*. Az így szerzett *exon-kombináció adatbázis, pontos alapja a kvantitatívan is használható valós idejű, próba alapú PCR tervezésnek*.

6. Saját publikációk jegyzéke

Disszertációhoz kapcsolódó publikációk

1. Becságh P, Szakács O. Setting Up a Probe Based, (2014) Closed Tube Real-Time PCR Assay for Focused Detection of Variable Sequence Alterations. Pathol Oncol Res. 22. [Epub ahead of print] PubMed PMID: 24659043.
2. Becságh P, Varga K, Szakács O, Kopper L, Orosz Z. (2010) High resolution melting curve analysis of DNA sequence alterations of various sizes. Pathol Oncol Res.;16(3):421-6.
3. Raso-Barnett L, Banky B, Barbai T, Becsagh P, Timar J, Raso E. (2013) Demonstration of a melanoma-specific CD44 alternative splicing pattern that remains qualitatively stable, but shows quantitative changes during tumour progression. PLoS One.;8(1):e53883.
4. Bánky B, Rásó-Barnett L, Barbai T, Tímár J, Becságh P, Rásó E. (2012) Characteristics of CD44 alternative splice pattern in the course of human colorectal adenocarcinoma progression. Mol Cancer. 14;11:83.

Disszertációhoz nem kapcsolódó publikációk

1. Orosz E, Farkas A, Ködöböcz L, Becságh P, Danka J, Kucsera I, Füleky G. (2013) Isolation of Acanthamoeba from the rhizosphere of maize and lucerne plants. Acta Microbiol Immunol Hung.;60(1):29-39.
2. Dömötör D, Becságh P, Rákhely G, Schneider G, Kovács T. (2012) Complete genomic sequence of Erwinia amylovora phage PhiEaH2. J Virol.;86(19):10899.
3. Schmidt H, Schmidt R, Niederkorn K, Horner S, Becságh P, Reinhart B, Schumacher M, Weinrauch V, Kostner GM. (1998) Beta-fibrinogen gene polymorphism (C148-->T) is associated with carotid atherosclerosis: results of the Austrian Stroke Prevention Study. Arterioscler Thromb Vasc Biol.;18(3):487-92.
4. Deák J, Lázár A, Nagy E, Benjamin Á, Becságh P, Zalka A. (2004) Optimization of a real-time PCR method for the detection of Herpes simplex virus types 1 and 2, ACTA MICROBIOLOGICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE 51: pp. 180-181.